

ПРИНЦИПЪТ ЗА ПРИРОДОСЪОБРАЗНОСТ КАТО ОБЩОФИЛОСОФСКА ОСНОВА НА ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ „ДЕТЕ – СРЕДА”

Петя Конакчиева

*Възпитанието е изкуство!
Стремеж за разкриване на това,
което човек има като заложено,
а не тласкане на неговата Природа натам,
накъдето тя не се стреми.*

Я. А. Коменски

Модернизирането на българското предучилищно образование се осъществява в съответствие с общите тенденции, протичащи в световния педагогически процес. ХХI в. е век на човекоцентрираните позиции, на хуманизирането на отношенията, на развитието на творческите способности на личността и разкриване на нейните потенциални възможности. В центъра на педагогическото взаимодействие „дете – среда” е поставена уникалната индивидуалност, която се стреми към максимално реализиране на своите възможности. В основата на този процес педагозите поставят принципа за природосъобразност. Аргументите в подкрепа на това становище са комплексни. Уточняването им е отправна точка за обосноваване на актуалността на това перспективно изследователско поле.

Анонс за актуалност

В период на преобразувания в обществото често се търсят нови ориентири. Актуални са проблемите за съхраняване на основните духовни ценности и формиране на нови представи за обществото, човека и природата. Общественият изменения често се съпровождат с промяна в общественото съзнание. Деформират се понятията за културата, начина на живот, изкуството, образованието. Ситуацията в страната се отразява и върху системата на образованието. Не се отчитат в достатъчна степен изконните духовни ориентири във възпитанието на човека. Бездуховността води до дисхармония в отно-

шенията с природата и хората. Доколкото духовното възраждане е невъзможно без вътрешна хармония, то вниманието на детето следва да бъде насочено към общочовешки ценности, независещи от политическата и икономическата конюнктура.

С понятието общочовешки ценности неразривно са свързани културата и духовните ориентири. Поради това актуални са изследванията, които са посветени на търсене на нови концептуални ориентири и философски позиции, които по-точно да отразят приоритетите в сферата на образованието. Към тях се отнасят и проблемите, свързани с принципа на природосъобразност във възпитанието и обучението на детето. В основата му са постиженията на педагогическата мисъл за същността на принципа за природосъобразност в теоретичния и практически опит.

На етапа на своето съвременно развитие човекът придобива значение не само на нова планетарна, но и на космическа сила, а бъдещето му е глобален проблем. XX век е преломен в темповете и обхвата на обществения прогрес. В средата на века започва да се усеща несъответствието на традиционното образование и реалната жизненост на хората в обществото, но все още не се осъзнава в достатъчна степен. Говори се за състояние на перманентна образователна криза, която се задълбочава заради благушието на обществото, волунтаристични иновации и безотговорни препоръки на „експерти“, а също и безсмислени реформи, обслужващи всеки нов политически лидер на страната. Подстрастващите стават все по-малко подготвени за бъдещата си жизненост. Това поставя с особена острота необходимостта от конструиране на учебно-възпитателния процес на основата на диференцираното обучение и природосъобразното възпитаващо обучение.

Реализирането на тенденцията към центриране върху детето е предпоставка то постепенно да се превърне в самоценност. Оттук произтича изискването учителят да владее личностен подход, а не само индивидуален. Това означава признаване на всяко дете като уникална, неповторима личност, необходимост от отчитане не само на неговите възрастови психофизиологични особености, но и на цялата съвкупност на неговия вътрешен свят, на неговия микрокосмос. Взаимоотношенията с децата следва да се изграждат на основата на дълбоко уважение към неповторимостта и уникалността на

вътрешния им свят. В тази връзка вниманието на педагогическата ни общност се насочва към природосъобразното възпитание. Ангажираните с реализирането му педагогически субекти, следва внимателно да проучат теоретичното наследство на педагозите-хуманисти и изяснявайки основните черти на природосъобразното духовно-нравствено възпитание на личността на детето, да открият пътя към детското сърце.

Принципът за природосъобразност като педагогическа ценност

Принципът на природосъобразност е особена педагогическа ценност. Появява се в практиката на възпитанието в Древността като несформирана идея, а след това и в общометодологическа основа на организацията на цялостния процес на възпитание.

Идеята за природосъобразност на възпитанието води своето начало от трудовете на древногръцките философи. Платон счита, че възпитанието следва да пробужда у човека позитивните природни заложби. То се организира от държавата като средство за усъвършенстване на живота и формиране на всеки човек в интерес на държавата. Аристотел обосновава необходимостта от определени изисквания, свързани с добродетели, които не са природни качества на душата, но без които не може да се достигне благосъстоянието на обществото. Традиционният спор за възпитаемостта или вродеността на добродетелите философът примирява в компромисна гледна точка, признавайки за източници на добродетел и природата и навика и разума. Изкуството възпитание се заключава в допълване на това, което недостига на детето като дадено от природата. Аристотел пръв формулира философско-психологическа обосновка на идеята за природосъобразност на възпитанието като условие за хармонично развитие на личността.

Проблемът за природосъобразността във възпитанието ангажира вниманието на великите педагози от миналото. Разработват го Я. А. Коменски, Дж. Лок, Ж.-Ж. Русо, Й. Песталоци, А. Дистерверг, К. Д. Ушински и др. Всеки автор влага различно разбиране за природосъобразността във възпитанието. Я. А. Коменски разглежда природосъобразността като отчитане на вродените естествени сили и възрастови особености на децата аналогично на живота на растенията и животните, тъй като човекът е част от природата и се

подчинява на общите ѝ закономерности. Възпитанието следва да съответства на закономерностите на природата, да се осъществява непрекъснато, в определена последователност, без принуда. Извежда следните основни характеристики на принципа за природосъобразно възпитание: Човекът е разумно създание на природата. Неговият стремеж към знания и добродетели е заложен от природата, той е закономерно явление. Човекът е микрокосмос. Присъщи са му всички страни на макрокосмоса. Той се развива и живее по законите на природата. човекът по природа е идеален – надарен с всички заложби, за да стане образован и нравствен. По природа всички хора са равни, еднакви и тяхното образование следва да бъде еднакво (индивидуалните особености не се изключват). Обучението и възпитанието следва да съответстват на закономерностите на развитие на природата – осъществяват се непрекъснато, в система (етапно, без прекъсване, в определен ред). Спонтанността на развитието на човешките чувства – оттук и свободата на развитие на детето, недопустимост на принуда. Педагогическите реалии Коменски обосновава с аналогии от природата.

Възпитанието съобразно природата според Дж. Лок означава отчитане на само на биологичната, но и на социалната природа на човека. Авторът отрича вродените идеи; хората по природа са освободени от заблуди и предразсъдъци, но техните потребности, стремежи, инстинкти на поведение са обусловени от биологичната и социалната природа на човека; с помощта на възпитанието може да се изменят свойствата и качествата на психиката на детето. Необходимо е да се знае какви са природните заложби и как могат да се усъвършенстват. Хората могат да се формират като добродетелни и щастливи. Преуспява само този, който постига своите интереси, съобразявайки се с интересите на другите.

По-различна трактовка на природосъобразността във възпитанието откриваме в педагогическата система на Ж.-Ж. Русо – следване във възпитанието на естествената природа на детето с отчитане на неговите възрастови особености, духовни сили, уважение на свободата, основано на труда. Природосъобразното възпитание е свободното възпитание. Водещи са идеите за развитие на стремеж на естественото същество да стане обществено, недопустимост на насилие над детето, оказване на помощ в развитието на неговите залож-

би, дадени от природата. Възпитанието не е подготовка за живота, а самият живот. То следва да бъде свободно и природосъобразно. Великият хуманист счита, че върху детето въздействат три фактора на възпитание: природата, хората и обществото. Всеки от тях изпълнява своята роля: природата развива способностите и чувствата хората учат как да се използват; обществото обогатява опита. Заедно с това те обезпечават естественото развитие на детето. Задачата на възпитателя е да приведе в хармония действието на тези сили. За най-добър възпитател определя самостоятелното натрупване на жизнен опит. Ж.-Ж. Русо защитава идеите за превръщане на възпитанието в естествен, активен, изпълнен с оптимизъм процес, когато детето живее в радост, самостоятелно слушайки, усещайки, наблюдавайки света, духовно обогатявайки се и удовлетворявайки своята жажда за знание. Естественото възпитание според автора е живителен процес, в който, от една страна, се отчитат детските потребности, а от друга – не се пренебрегва необходимостта да се подготви детето за обществени отношения и отговорности. Вътрешната мотивация на такъв педагогически процес е стремежът на детето към самоусъвършенстване. Природосъобразността на нравственото възпитание Русо вижда в това, че човекът като естествено (природно) същество става социален (обществено същество). Педагогът счита, че децата на трудещите се получават природосъобразно възпитание в процеса на живот, в труда. Опитва се да разкрие същността на личността. Водеща черта на личността е вродената, природна доброта на човека. Природосъобразното нравствено възпитание следва да решава задачата за възпитаване на добри чувства, съждения и добра воля. Нравственото възпитание е призвано да научи детето да обича всички хора. В системата на моралните ценности Русо включва понятията нравствена истина, свобода, равенство, добро. Възпитателят трябва да разпознае природните стремежи, естествените склонности на детето. Да защити и помогне на развитието на телесните и духовни дарове на природата, да организира жизнеността на възпитаниците в условия, най-естествени за свободна проява на неговите природни сили – това са най-важните задачи за това възпитание.

В педагогическата теория на Й. Песталоци принципът за природосъобразност се определя като съответствие на възпитанието със

законите на природата на човека, на неговото вечно саморазвитие, предопределено от божественото начало. Човешката природа се усъвършенства в дейността. Изкуството възпитание е в познаването на оригиналния дух на развитие на организма на детето. Препоръчва вяра, любов и опора в народността.

А. Дистерверг счита, че е необходимо отчитане на процеса на естествено развитие на човека на всеки възрастов етап. Акцентира върху задълбоченото познаване от възпитателя на законите на развитие на природата на детето в съответствие с възрастта и осигуряване на съдействие на своеобразното ѝ развитие. Необходимо е отчитане на постиженията на социалния и културен живот на обществото за целите на реализиране на духовното възпитание, на свободното развитие на личността. Авторът обосновава виждането, че възпитанието достига своята цел тогава, когато човекът дотолкова съзрява, че владее силата и волята да се самообразова в продължение на своя по-нататъшен живот, при това знае начини и средства за осъществяване на самообразованието и самовъзпитанието. Благодарение на това успехите в живота са постижение на индивидуалността.

Природосъобразността според К. Д. Ушински е философски и общопедагогически принцип, характеризиращ съзряването на духовните сили на детето, неговото взаимодействие с обкръжаващата природна и социална среда, със света на културата. Приносът му се свързва с идеите за: удовлетворяване на стремежа на детето към усъвършенстване на своята природа, в това число и на вътрешната, духовната, на основата на законите на психическото развитие (стремеж към дейност); национална самобитност, отчитане на вродените способности; възпитание на чувствата, развитие на речта. В неговата теория природосъобразността се характеризира като отчитане на заложите на човека, като единство на човека с природата и като хармония на взаимодействието на човека с природата. Приложена към процеса на възпитание природосъобразността ориентира учителя към такова въздействие, което се базира на законите на природата на човека и човешкия живот. Той обосновава тезата за природните черти на характера. Семейството и училището развиват вродените заложи. Природосъобразното възпитание според К. Д. Ушински е единство и неразривна връзка със свободата, самостоятелността и инициативата на детето. Към анализа на съдържанието и основните

направления на възпитанието авторът подхожда от философска, психологическа и педагогическа позиции, с отчитане на конкретните задачи на развитие на съвременното му общество. Постоянната насоченост на образованието и възпитанието към постигане на крайната цел на възпитанието, т.е. всестраниното възпитание на учениците, той разглежда като водещ акцент при реализирането на принципа за природосъобразност.

Ценното в оставеното от В. А. Сухомлински педагогическо наследство се свързва с тезите за възпитание в съответствие със законите на естествената и социалната природа; единство на труд, красота и духовен живот, последователно развитие на духовно-нравствените сили на детето, формиране на качества на гражданина, нравствена подготовка за семейно-брачни отношения, отчитане на средата на обитание на детето като свят на тяхната природа, самореализация на личността на детето.

Според Ш. А. Амонашвили детето е висше творение на Природата и Космоса и носи в себе си присъщите им черти на могъщество и безграничност. Формирането на личността следва да се реализира на основата на цялостта на природата на детето. Възпитанието и образованието са единен процес на духовно-нравствено развитие, облагодияване на душата и сърцето на детето. Препоръчва възпитание с помощта на самия живот по законите на хуманността. Разглежда екологичното възпитание като една от задачите на нравственото възпитание. Свързва го с формиране на морална отговорност за състоянието на природата и грижливо отношение към нея. Той счита, че знанията за природата учат децата на приятелство с нея, на грижа за нея. Нравственият смисъл на екологичното възпитание ученият вижда в това, че учащите се в процеса му осъзнават могъществото на човека, когато той е съюзник на Природата, нейн единомишленик, помощник, съучастник. Единството на човека и природата обуславя необходимостта от изучаване на неговото отношение към обкръжаващата природа. Такова отношение той разглежда като съставна част от духовността и в тази връзка разглежда проблемът за екологичното възпитание. Природосъобразността на възпитанието в неговата концепция означава, че семейството, училището, обществото следва да осъществяват възпитанието по такъв начин, че то

да способства за разкриване на природата на детето, възпитаникът да може да се утвърди, да изпълни възложената му мисия.

Принципът за природосъобразност в съвременен образователен контекст

В началото на 90-те години на XX век се налага по-задълбочено и всеобхватно по съдържание разбиране на термина „природосъобразност“ като цялостна и логически завършена концепция. Тя се свързва с философията на хуманизма. Основава се на научното разбиране на взаимовръзката между природните и социокултурните процеси. Според нея формирането на човека, неговото образование се явява разкриване на природните му същностни сили.

В края на XX век с развитието на генетичните изследвания на човека идва и относително по-пълното разбиране на вътрешния смисъл на дидактическия принцип за природосъобразност на образованието. То се състои в това, че в основата на изграждане на цялата система на образование е необходимо да се постави глобалната цел за развитие на вродените интелектуални заложи на човека до тяхното генетично възможно равнище. Оттук следва, че за постигане на тази цел образованието следва да бъде строго индивидуализирано както по съдържание, така и по методи на реализиране.

Съвременното разбиране на принципа за природосъобразност произтича от това, че възпитанието следва да се базира на научното разбиране на естествените и социалните процеси, да се съгласува с общите закони на развитие на природата и човека, да формира у него отговорност за еволюцията на ноосферата и на самия себе си. Съдържанието, методите и формите на възпитание следва да отчитат необходимостта от възрастова и полова диференциация на образованието, от организиране на социалния опит на човека и индивидуална помощ. Необходимо е култивиране на стремеж към здравословен начин на живот и умение за оцеляване в екстремни условия. Особено значение има развитието на глобално мислене и възпитаването на природоопазващо поведение.

Същността на принципа за природосъобразност в съвременната педагогика се разглежда като съответствие на външните въздействия върху детето на естествените механизми на усвояване от индивидуалността на социалния опит и стимулиране на нейните интелектуални сили.

Развитието на човека и неговите потребности е необходимо да надхвърля границите на „Аз-а“ и близката социална среда, да подпомага осъзнаването на глобалните проблеми на човечеството, усещането за съпричастност към природата и обществото, отговорността за тяхното състояние и развитие. Принципът за природосъобразност е стратегически, т.е. метапринцип в решаването на проблеми, свързани с формирането на световъзприемане на личността.

Перспективност на принципа за природосъобразност

Перспективността на принципа за природосъобразност е в трансформацията на неговата същност в метапринцип, акумулиращ в съдържанието си хармонично съчетаване на природните, психичните, социалните, национално-културологичните и духовни същностни начала у човека, позволяващи конструирането на нови поликултурни системи на възпитание.

Природосъобразността е предпоставка за еволюция на педагогическата мисъл. Съвременното разбиране на личностно ориентирано образование, за развитие на индивидуалните способности, за формиране на духовния свят на детето означава етап в еволюцията на принципа за природосъобразност, неговото трансформиране в категория от по-високо равнище – в принцип на философията на образованието.

В съвременната педагогика на взаимодействието „дете – среда“ принципът за природосъобразност се приравнява по значимост с такива фундаментални принципи като културосъобразност и научна целесъобразност. Поради това важна задача на педагогическите технологии е оптимално съотнасяне с възприятията на детето на природосъобразността, културосъобразността и целесъобразността.

ЛИТЕРАТУРА

1. *История* педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. Учебное пособие. Под ред. А. И. Пискунова. М., 2001.
2. *Колев, Й.* История на педагогиката. С., 1993.
3. *Шимина, А. Н.* Принцип природосообразности и его философско-педагогический смысл. – Педагогика, 2001, № 1.

ПРИНЦИПЪТ ЗА ПРИРОДОСЪОБРАЗНОСТ КАТО
ОБЩОФИЛОСОФСКА ОСНОВА НА ПЕДАГОГИЧЕСКОТО
ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ „ДЕТЕ – СРЕДА”

ПЕТЯ КОНАКЧИЕВА

Резюме

В разработката се представя и анализира проблемът за търсене на нови концептуални ориентири и философски позиции, които да отразяват по-точно приоритетите в сферата на предучилищното образование. Привеждат се изследователски основания в подкрепа на авторската теза, че природосъобразността е педагогическа ценност. Принципът за природосъобразност се поставя в съвременен образователен контекст. Очертава се перспективността му и се конкретизират проекциите ѝ в педагогическото взаимодействие „дете – среда”.

Ключови думи: природосъобразност, педагогическо взаимодействие „дете – среда”, личностноориентирано образование, философия на хуманизма

PRINCIPLE OF ENVIRONMENTAL FRIENDLINESS AS
GENERAL PHILOSOPHICAL BASIS OF CHILD-ENVIRONMENT
PEDAGOGICAL INTERACTION

PETYA KONAKCHIEVA

Summary

The paper presents and analyzes the problem of the search for new conceptual orientations and philosophical positions to more accurately reflect the priorities in the field of pre-school education. Research grounds are given in support of the author's thesis that environmental friendliness is a pedagogical value. The principle of environmental friendliness is placed in a contemporary educational context. The paper outlines its viability and specifies its projections in the child – environment pedagogical interaction.

Key words: environmental friendliness, child – environment pedagogical interaction, personally oriented education, philosophy of humanism